

В спомените за тях, както и за Станислав Йежи Лец или за Леон Кручовски, Вичо Иванов се разкрива като задълбочен познавач на полската литература, дава обилие от факти, от интересни анализи, събираща сведения, които са така необходими за българския читател. Тук авторът последователно внушава колко необходимо е това обилуване с чужди literatury, запознаването с техните именити представители, обогатяването на културния свят.

В книгата на Вичо Иванов „Те останаха в моите спомени“ има и някои излишни подробности, повторения. Това става, когато писателят ни разказва за връзки и взаимоотношения с автори от един тесен кръг. За попълване на своите спомени той понякога използва разказа на други, както е в края на „Людмил Стоянов“. Но съчетаването на мемоарното начало с аналитично-оценъчното е било полезно, то показва, че Вичо Иванов не само умее да разказва за даден автор, но и да даде силна убедителна оценка на цялото негово творчество или на отделна творба.

Общоизвестно е колко необходими са спомените за писатели, съхраняването на ценни документи от литературното ни развитие, грижата за нашето документално наследство. В това отношение „Те останаха в моите спомени“ на Вичо Иванов е още едно откряване на ставашата все по-плътна завеса на времето към образите и съдбините на творци, които отдавна са останали в съзнанието на поколенията като именити представители на художественото слово, като гордост на националната ни литература и култура.

Стефан Коларов

„ВЪПРОСИ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОТО МАЙСТОРСТВО“ ОТ ЛЮБЕН БУМБАЛОВ С., Наука и изкуство, 1976

Въпросите на психологизма са важен момент и в художественото творчество, и в литературния анализ. Писателят в зависимост от собственото му световно отношение, от индивидуалния му естетически опит и от насъщите потребности на историческото време се насочва към диалектиката на човешката душевност, за да постигне социално-философските обобщения, без които е немислимо истинското изкуство. И ако психологическият анализ е неделима съставка на реалистичния художествен метод, то овладяването и творческото прилагане на неговите форми и похвати се превръща в доказателство за социалната и естетическа значимост на една литература, в критерий за нейните постижения.

Взаимовръзката между психология и литература е извънредно широка тема, която у нас е все още недостатъчно проучена. Обемистите трудове на акад. М. Арнаудов и впоследствие на Н. Антонов са посветени на психологията на литературното творчество. Психологията на художественото възприемане е предмет на анализ в книгата на проф. П. Русев „За възприемането на художественото творчество“. Но специализирани, а още по-малко обобщаващи теоретични изследвания за психологическото начало като средство за реалистично изображение липсват. Психологизмът, доколкото е бил разглеждан във връзка със своеобразието на отделни автори и творби, е поставян винаги в обсега на един по-широк комплексен идейно-художествен анализ, без да бъде обособен като самостоятелен историко-литературен проблем. С книгата си „Въпроси на психологическото майсторство“ Любен Бумбалов прави опит да отговори на необходимостта от подобни проучвания. Той съсредоточава вниманието си върху психологическите дименсии на българските писатели от Първата световна война до наши дни, за да ги очертае като закономерна развойна тенденция в противоречивото движение на съвременното изкуство към задълбочено социално познание.

Въз основа на някои характерни явления в развитието на българската проза между двете световни войни и след Девети септември младият автор се стреми да разкрие „диалектичното преминаване от изображението на битата към изображението на индивида в цялата сложност на неговите обществени връзки“ — и оттук типологията на психологическото повествование, неговите обективни вътрешни закономерности. Сам по себе си такъв подход изключва литературно-историческите аспекти на анализа. В конкретните наблюдения са пропуснати редица звена, които биха оформили представата за психологизма в българската литература като последователна, хронологически разгърната и исторически изменяща се развойна линия. Авторът си поставя задача чрез постигнатото от българските писатели при изобразяване на човешката душевност да очертае някои аспекти на типологическото своеобразие на следвоенната проза, да обясни конкретно-историческите предпоставки за появата на такива нови жанрови форми като психологическия роман и то този начин да изясни генезиса на новата ни социалистическа романистика. Единната насока на анализа определя единството на книгата въпреки привидната относителна самостоятелност на четирите студии, събрани в нея.

Началната студия, озаглавена „Момент от развитието на българския реалистичен роман между двете световни войни“, по своята същност е въведение в проблематиката. В нея са набелязани върху конкретен художествен материал безелите на реалистичното изображение, които се проявяват за пръв път през 20-те години и се превръщат в трайна характеристика на новата българска проза: орга-

ническо взаимопроникване между социалните и интимно-психологически измерения на човешката личност; повишен интерес към героин-интелигент и във връзка с това утвърждаване на спора като едно от основните средства за духовна изява на персонажа; стремеж в индивидуалния портрет да се постигне типологическата същност на героя чрез неговата „характерологична доминанта“. Подчертава се, че психологическото откриване на личността е успешно само тогава, когато писателите „не се увличат в самоцелно следене на вътрешните противоречия, не остават при тях, а търсят диалектичната връзка между личност и среда, личност и време“; когато „на обществената ситуация се гледа като на основен източник за психологическите състояния“. Така авторът очертава не само основната идейно-художествена характеристика на българския реалистичен роман между двете световни войни, нито само перспективите на по-нататъшното му развитие. „Съзнателното насочване към повествование, което се ангажира действено с идеологическата проблематика на епохата, като се търси както субективното, така и общественото съдържание на всичко, което става в действителността“, той извежда в критерий при подбора на онези писатели и творби, върху които ще се опре, за да формулира своите теоретични обобщения. Нящо повече — тази ангажираност ще бъде мярка за естетическата пълноценност на разглежданите литературни явления.

Основно достойнство на книгата е целенасоченият научен анализ. Определяйки творчеството на Г. Райчев като „талантливо продължение на психологическата насока в нашата литература“, Л. Бумбалов се опира на изследванията на Г. Канев, П. Зарев, С. Султанов, В. Константинова и др., които изясняват Райчевите обществено-естетически позиции и поетически символи. Но той отива по-нататък и отделя основно място на някои художествени похвати и средства, чрез които писателят се домогва към психиката на човека, към неговия „мъничък свят“. Той търси да намери съотношението между предпоставените тези, дошли като навети от фройдизма в досега с прозата на Арцибашев, Стриндберг, Пшибишевски и др., и органичността на анализаторските му способности. Така се стига до правилния извод, че „този интересен художник се проявява в своето творчество като слаб философ. Неговата сила е образната система, отразяваща както индивидуалната, така и обществена характеристика на времето.“ Л. Бумбалов успешно уточнява и коригира предубеждения по отношение на Райчев и доказва, че дутавията му трябва да се схващат не толкова като творчески прегрешения, колкото като „свидетелство за трагичното търсене на себе си между фалшивите схващания за човешката природа и вярното познание за живота“.

Студията за Г. Райчев е твърде показателна с оглед съотношението между частните наблюдения и типологическото обобщаване на лите-

ратурните тенденции. Л. Бумбалов използва богат доказателствен материал; той привлича почти всички значителни работи на писателя и достига до изводи, които са безспорен принос в индивидуалното му проучаване. Но конкретните литературни проблеми не са крайни, нито единствена цел на изследването. Младият автор се стреми да ги подчини на общо-теоретически постановки, да постави чрез тях „важни за литературната наука въпроси, които отдавна чакат своето разрешение“. Тогавата той среща съпротивлението на фактологията. Цялостният поглед върху книгата остава впечателението, че теоретическият анализ е по-резултатен, когато е ограничен върху по-тесен художествен терен, когато се концентрира върху една единствена творба, както в студията за „Осъдени души“, или върху един отделен проблем, какъвто е вътрешният монолог в четирилогията на Д. Талев. Противоречие между дълбочината на обобщенията и обема на материала, върху който се разгръщат тези обобщения, се забелязва и във встъпителната студия. Разкриването на явленията в тяхната историческа конкретност и многообразие ограничава възможността да се извят по-общите, устойчиви форми на психологическия подтекст към жизнените промени. За да очертае процесите, настъпили в романовия жанр след Първата световна война, авторът се позовава на широк кръг автори и творби. От това студията добива в известна степен обзорно-информативен характер.

Осветлявайки психологическото майсторство на Д. Димов, Л. Бумбалов забелязва принципните различия между анализиста на Г. Райчев и Стаматов и постиженията на след-деветосептемврийския ни роман. В „Осъдени души“ „мъничкият свят“ на отделния човек се превръща в отправна точка към големите вълнения на епохата — т. е. изобразението тръгва оттам, където виждаше своята крайна цел критикореалистичната литература. Авторът правилно изтъква, че именно това е, което „прави произведението не натуралистичен роман с налагане на психоаналитични концепции, уточняващи потайните кърчета на душата /.../, а социално-политическо повествование с преимуществата на идейно-психологическия роман, който има за задача анализирането на историческите конфигурации в отношението личност — общество — обстоятелства“ (разр. Л. Б.). Можем да съжеляваме, че същностните промени в типологията на психологическото повествование не са съизмерени с онаследеното от традицията. (Дори само наблюденията върху Г. Райчев биха послужили като реална основа за историко-типологически отпратки.) Във всеки случай напразните изводи са ценни сами по себе си, доколкото засягат аспекти от поетиката на Д. Димов, все още недостатъчно проучени. Имам пред вид новите възможности, които авторът на „Осъдени души“ и „Тютюн“ утвърждава за пръв път в практиката на нашата проза, променяйки взаимоотношението

между изявата на персонажите и художествения субект. Това му позволява да изрази собственото си оценъчно отношение, без да напраща на читателя своята дидактика.

Най-интересна и теоретически задълбочена е последната студия, посветена на вътрешния монолог в четирилогията на Д. Талев. Нова страница в богатата литература за този автор, тя успешно обединява „приложните“ и общотеоретически аспекти на идейно-художествения анализ. Както е известно, съвременната буржоазна литература широко използва средствата на вътрешния монолог за разкриване психограмата на личността. В тази връзка се говори много и за „потока на съзнанието“ като самостоятелна по отношение на вътрешния монолог психическа проява. Л. Бумбалов оспорва подобни твърдения, той счита, че „вътрешният монолог и „потокът на съзнанието“ се отнасят, както общото към частното“, че и „зад най-разпокъсаните преживявания стои една строга разумност — логиката на събитието, контролирано от писателя“. Ето защо „неправилно е да се говори за „потока на съзнанието“ единствено във връзка с проявите на модернизма в световния роман... Различieto между идеалистическата и материалистическата концепция започва от обяснението за вътрешната природа на „потока на съзнанието“ и за различните степени на неговата познавателна способност, а не от въпроса за неговото съществуване.“

Проучил обширна теоретическа литература по въпроса, авторът категорично се отричава от теорията за херметичния живот на личността, от концепциите на фройдиизма, интуитивизма и екзистенциализма и изтъква, че проявите на вътрешния монолог и неговите разновидности не са свойствени само на запад-

ната литература, че те съществуват в нашата литература, и то от началото на века, и не са случайни и откъснати от цялостния световен процес. Но като елементи от поетиката на реалистичното повествование те имат свършено други функции. Те имат определено познавателно, социално значение и поради това са чужди на самоцелния психологически анализ, който освобождава изкуството от неговата социална ангажираност. Последователно и целенасочено Л. Бумбалов съотнася анализа на частния живот на героите в Талевата четирилогия с умонастроенията и изискванията на историческата епоха и открива естетическото предназначение на вътрешния монолог в проникновения разрез на психологията на народните маси. Очертавайки върху богат, добре подбран конкретен материал основните типове вътрешен монолог, той убедително илюстрира своята теза за природата на този специфичен художествен похват и за изключителното богатство на проявленията му.

В заключение трябва да отбележим, че в своята първа книга Л. Бумбалов се изявява като възискателен и амбициозен изследовател, който пристъпва към проблемите на националната ни литература с научна осведоменост и добросъвестност. Той разглежда литературните явления от правилни методологически позиции, в единството на техните съдържателни и формални измерения, отстоява убедено връзките на изкуството с конкретната историческа действителност и се домогва до изводи, които ще намерят своето място в теоретическото осмисляне на новата ни литературна история.

Сабина Беляева